

Konstanty Dmochowski

Czego nie znajdziesz w tablicach maturalnych z matematyki?

Wykaz najważniejszych faktów, zależności, wzorów

Autor: **Konstanty Dmochowski**

Korekta i redakcja: **Magdalena Bodek**

Projekt okładki: **Michał Bobrowski**

Skład i łamanie: **Sławomir Drachal, Konstanty Dmochowski**

Główny recenzent: **Paweł Mleczko, UAM w Poznaniu**

Copyright © by Konstanty Dmochowski

Poznań 2023

ISBN: 978-83-966226-2-4

Wydanie pierwsze (e-book)

Książka, którą nabyłaś(eś), jest zarówno dziełem Twórcy, jak i wydawcy - w wersji papierowej, jak i elektronicznej. Jej zawartość możesz wykorzystać w celach edukacyjnych, prowadząc zajęcia w szkołach, uczelniach, podczas szkoleń lub korepetycji, jednak wyraźnie przy tym zaznacz, skąd dane opracowanie pochodzi.

Kontakt z Autorem:

strona internetowa: www.programtica.edu.pl

e-mail: kosti@programtica.edu.pl

pomocniczy e-mail: kondmo@gmail.com

Wersja elektroniczna

strona internetowa: www.bookplan.pl

e-mail: info@bookplan.pl

Spis treści

Od autora	7
---------------------	---

Zanim zaczniemy

Jak korzystać z poniższej książki?	11
Wykaz najważniejszych oznaczeń	13

I. Działy

1. Liczby i działania	17
2. Logarytmy	22
3. Ciągi	24
4. Funkcje	28
5. Funkcja liniowa	38
6. Funkcja kwadratowa	40
7. Wielomiany	43
8. Geometria analityczna	46
9. Planimetria	48
10. Stereometria	59
11. Trygonometria	65
12. Rachunek prawdopodobieństwa	68

II. Zadania z rozwiązaniami

Zadania	87
Odpowiedzi do zadań	93
Szczegółowe rozwiązania	95

Dodatki

Brudnopis	.131
Alfabet grecki	.134
Tabela wartości funkcji trygonometrycznych	.135
Bibliografia	.138
Spis rysunków	.139
Spis tabel	.142
Skorowidz	.143

Logarytmy są bardzo praktyczne. Dla przykładu są one stosowane w chemii, gdy chcemy zbadać skalę pH dla danej substancji, w akustyce przy pomiarze natężenia dźwięku, czy jego tłumieniu.

Przypomnimy wzory, które możemy znaleźć w tablicach matematycznych:

Definicja logarytmu

Niech $a > 0$ i $a \neq 1$. Logarytmem $\log_a b$ liczby $b > 0$ przy podstawie a nazywamy wykładnik c potęgi, do której należy podnieść a , aby otrzymać b :

$$\log_a b = c \Leftrightarrow a^c = b$$

Równoważnie:

$$a^{\log_a b} = b$$

Poza definicją, mamy także wymienione podstawowe własności:

Własności logarytmu

Dla dowolnych liczb rzeczywistych $x > 0$, $y > 0$ oraz r prawdziwe są równości:

$$\log_a(x \cdot y) = \log_a x + \log_a y \quad (2.1.)$$

$$\log_a \left(\frac{x}{y} \right) = \log_a x - \log_a y \quad (2.2.)$$

$$\log_a x^r = r \cdot \log_a x \quad (2.3.)$$

Wzór na zamianę podstawy logarytmu

Jeżeli $a > 0, a \neq 1, b > 0, b \neq 1$ oraz $c > 0$, to

$$\log_b c = \frac{\log_a c}{\log_a b}$$

W szczególności:

$$\log_a b = \frac{1}{\log_b a}$$

Jak się okazuje, nie są to jedyne własności logarytmu, które przewijają się w zadaniach. Niekiedy pojawiają się też:

- Ciekawsze własności

Jeśli $a > 0, a \neq 1, b > 0$ i $s \neq 0$, to:

$$\log_{a^s} b = \frac{1}{s} \log_a b$$

W połączeniu z zależnością (2.3.) uogólnieniem powyższej zależności jest następująca własność:

$$\log_{a^s} b^r = \frac{r}{s} \log_a b$$

Jeśli $a, b > 0, a, b \neq 1$ i $c > 0$, to:

$$\log_a b \cdot \log_b c = \log_a c$$

Łatwo tę ostatnią własność zapamiętać - jest to nic innego, jak wykorzystanie wzoru na zamianę podstaw i pomnożenie obustronnie tegoż wzoru przez wyrażenie $\log_a b$ z lewej strony.

Z wielomianami poniekąd już się spotkaliśmy wcześniej - postaci funkcji liniowej i kwadratowej są najprostszym przykładem wielomianów. Tutaj głównie powiemy o bardziej zaawansowanych przypadkach.

- Pierwiastek wielomianu

Pierwiastkiem wielomianu W nazywamy taką liczbę rzeczywistą a , dla której $W(a) = 0$.

- Twierdzenie Bézouta¹¹

Liczba a jest pierwiastkiem wielomianu W wtedy i tylko wtedy, gdy wielomian W jest podzielny przez dwumian $(x - a)$.

- Liczba pierwiastków wielomianu

Liczba pierwiastków niezerowego wielomianu $W(x)$ jest nie większa niż stopień wielomianu $W(x)$.

- Wymierne pierwiastki wielomianu o współczynnikach całkowitych

Jeżeli wielomian

$$W(x) = a_n \cdot x^n + a_{n-1} \cdot x^{n-1} + a_{n-2} \cdot x^{n-2} + \dots + a^2 \cdot x^2 + a_1 \cdot x + a_0,$$

gdzie $a_n \neq 0$ i $a_0 \neq 0$ o współczynnikach całkowitych ma pierwiastek wymierny zapisany w postaci ułamka zwykłego nieskracalnego, to licznik tego ułamka jest dzielnikiem wyrazu wolnego a_0 , z kolei mianownik to dzielnik współczynnika a_n przy najwyższej potędze zmiennej.

W szczególności, gdy $a_n = 1$, to pierwiastek może być przedstawiony jako dzielnik wyrazu wolnego a_0 .

¹¹ Étienne Bézout (1730-1783) - francuski matematyk.

- Pierwiastek k-krotny

Pierwiastkiem k -krotnym wielomianu W , ($k \in \mathbb{N}_+$) nazywamy liczbę a wtedy i tylko wtedy, gdy wielomian W jest podzielny przez $(x - a)^k$ i nie jest podzielny przez $(x - a)^{k-1}$. Liczbę k nazywamy krotnością pierwiastka.

- Schemat Hornera¹²

Niech dany będzie wielomian

$$W(x) = a_n \cdot x^n + a_{n-1} \cdot x^{n-1} + \dots + a_1 \cdot x + a_0,$$

gdzie $a_n \neq 0$, oraz dwumian liniowy $(x - a)$.

Układając poniższą tabelkę:

	a_n	a_{n-1}	...	a_1	a_0
a		$c_{n-1} = a \cdot b_{n-1}$	...	$c_1 = a \cdot b_1$	$c_0 = a \cdot b_0$
	$b_{n-1} = a_n$	$b_{n-2} = a_{n-1} + c_{n-1}$	...	$b_0 = a_1 + c_1$	$r = a_0 + c_0$

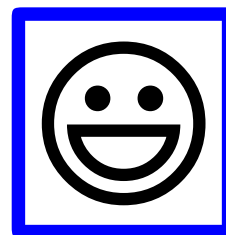
możemy się przekonać, że wielomian da się zapisać w postaci:

$$W(x) = (b_{n-1}x^{n-1} + b_{n-2}x^{n-2} + \dots + b_1x + b_0)(x - a) + r.$$

W dziale z zadaniami, znajdziesz wielomian rozwiązany tą metodą.

Zapamiętaj!

Nie wolno wykonywać tego algorytmu przy dzieleniu wielomianów przez wielomiany o wyższym stopniu! Wówczas należy skorzystać z dzielenia wielomianów sposobem pisemnym.

Ciekawostka

Schemat ten jest pomocny przy konwersji liczb zapisanych w różnych systemach pozycyjnych (np. z dwójkowego na dziesiętny).

¹² William George Horner (1786-1837) - brytyjski matematyk.

- Wielomian rozkładalny

Wielomianem rozkładalnym nazywamy wielomian różny od wielomianu zerowego, który da się przedstawić w postaci iloczynu wielomianów mających stopnie różne od zera. Jeżeli nie da się go przedstawić w postaci takiego iloczynu, wielomian ten jest nierozkładalny.

Każdy wielomian stopnia ≥ 3 można rozłożyć na czynniki stopnia co najwyżej drugiego. Taki rozkład jest jednoznaczny z dokładnością do kolejnych czynników oraz stałej.

- Trójkąt Pascala¹³

Współczynniki liczbowe pochodzące z rozwinięcia $(a + b)^n$ można zapisać w kolejnych wierszach:

$n = 0$				1			
$n = 1$				1	1		
$n = 2$			1	2	1		
$n = 3$			1	3	3	1	
$n = 4$		1	4	6	4	1	
$n = 5$	1	5	10	10	5	1	
$n = 6$	1	6	15	20	15	6	1

i tak dalej...

W tym trójkącie każda liczba poza skrajnymi jedynkami jest sumą dwóch liczb, które znajdują się powyżej tej liczby (dla przykładu, dla $n = 4$, mamy kolejno: **4 = 1 + 3**, **6 = 3 + 3**, **4 = 3 + 1**).

Co ciekawe, kolejne liczby w poszczególnym wierszu są powiązane z kolejnymi współczynnikami wzorów skróconego mnożenia.

Np.

$$(a + b)^2 = a^2 + 2ab + b^2$$

$$(a + b)^3 = a^3 + 3a^2b + 3ab^2 + b^3$$

Dla wyższych potęg, wyrażenie $(a \pm b)^n$ dla dowolnego $n \in \mathbb{N}$ rozwijamy ze wzoru dwumianowego Newtona¹⁴.

¹³ Blaise Pascal (1623-1662) - francuski matematyk, fizyk, inżynier-wynalazca, filozof.

¹⁴ Isaac Newton (1642/43-1726/27) - angielski fizyk, astronom, matematyk, filozof.

Zestawienie pojęć występujących w książce.

A

aksjomat 19
 algorytm 44, 114
     Euklidesa 19

B

błąd
     bezwzględny 21, 95
     procentowy 21, 96
     względny 21, 96

C

cecha podzielności 17, 18
 ciąg
     arytmetyczny 25, 109, 127
     geometryczny 26, 110
     granica 27
         niewłaściwa 27
         właściwa 27
     rekurencyjny 25, 109
     zbieżny 27
 cosinus 65, 112
 cotangens 65
 cyfra 17, 18, 72, 73
 czworokąt 89
 czynniki 45, 103
     pierwsze 19, 20

Ć

ćwiartka 46, 65

D

deltoid 50, 104
 diagram Venna 72, 76
 doświadczenie losowe
     wieloetapowe 79
 drzewo stochastyczne 72, 75
 dwumian 44
 działanie 21
 dzielenie 17
 dzielna 113
 dzielnik 17, 19, 113

F

figura
     bok 48–50, 53–57, 100, 101, 118,
         119, 121, 122
 funkcja 97
     kwadratowa 40
     ciągła 37
     dziedzina 28, 88, 101, 124
     ekstrema funkcji 37
     kwadratowa 40, 88
     liczbowa 30
     liniowa 38, 97

malejąca 29, 38, 111
monotoniczność 29, 124
niemalejąca 29
nieparzysta 30
nierosnąca 29
odwzorowanie 28
okresowa 30
parzysta 30
pochodna 111
przyporządkowanie 28
rosnąca 29, 38, 97, 102
równość funkcji 31
różnowartościowość 29, 124
stała 29, 38
trygonometryczna 30, 65, 119,
120, 126
zbiór wartości 28
złożenie funkcji (superpozycja)
31, 102

G

geometria 48, 59
graf 128
graniastosłup 59

I

iloczyn 71
iloraz 109, 110

K

kąt 65
dwusieczna 57, 58, 91, 118
dwuścienny 64
prosty 49, 104
przyległy 52
rozarty 90
wewnętrzny 52, 90
zewewnętrzny 52

kombinacje

bez powtórzeń 69, 71
z powtórzeniami 70, 71

kombinatoryka 68
krawędź 108
boczna 60, 63, 64
kula 80
kwadrat 50

L

liczba 21, 67
Eulera 27
naturalna 107
niewymierna 27
parzysta 107
liczby 17
całkowite 17
naturalne 20, 71
dodatnie 71
względnie pierwsze 20
logarytm 22, 96
naturalny 27
losowanie 80

M

maksimum lokalne 37
metoda
graficzna 39
podstawiania 39
przeciwnych współczynników 39,
105
miara łukowa 66
miejsce zerowe 31, 38
minimum lokalne 37
model klasyczny 72
moneta 79
multizbiór 70

N

nierówność 40, 97, 101

- kwadratowa 97
wykładnicza 124
niewiadoma 39, 117, 124
NWD (największy wspólny dzielnik) 18, 19, 21
NWW (najmniejsza wspólna wielokrotność) 20, 21
- O**
objętość 58
obwód 58, 103
odcinek 48
długość 58, 98, 119
środek 105
okrąg 49
opisany na czworokącie 56
okręgi 51
przecinające się 51
rozłączne wewnętrznie 51
rozłączne zewnętrznie 51
styczne wewnętrznie 51, 98
styczne zewnętrznie 51, 98
współśrodkowe 51
orzeł 79
ostroślup 59
oś
pionowa 46
pozioma 46
symetrii 41, 49, 89, 104
- P**
parabola 40
parametr 42, 97
permutacje
bez powtórzeń 69
z powtórzeniami 69, 70
pierwiastek 101
płaszczyzna podstawy 61, 63
pochodna 37, 102, 103
pojęcie pierwotne 19, 76
pole 58, 100, 101
potęga 106
powinowactwo prostokątne 32, 34, 36
półprosta 57, 119
prawdopodobieństwo 68
całkowite 81
klasyczne 108
warunkowe 80
procent 21
składany 24
promień 98
proporcja 66, 119
prosta 57, 104
rozłączna z okręgiem 47
prostokąt 50
prostopadłościan 60, 125
przekątna 49, 53, 60, 61, 104, 105
przekształcenia 31
punkt 33, 35, 36, 39, 41, 88
punkty kratowe 47
- R**
radian 66
reguła
dodawania 68
kombinatoryczna 68
mnożenia 68
rekurencja 25, 71
reszka 79
reszta z dzielenia 17, 114
romb 50
równanie 40, 88, 95, 104, 105
kwadratowe 40, 117
równoległobok 50
różnica 102, 109

S

schemat Hornera 44, 113
 sieczna do okręgu 47
 silnia 71
 sinus 65, 112
 sortowanie
   bąbelkowe 40
   przez wstawianie 40
 stała 45
 stopień 66
 stosunek 58
 styczna do okręgu 47
 suma 27, 102
 symetralna 57
 symetria
   osiowa
     względem osi O_x 31, 35
     względem osi O_y 31, 33, 35
   środkowa 31, 35
 sześcian 60, 108
 szufladka 72

Ś

ściana boczna 60, 63
 średnia
   arytmetyczna 40, 95
 średnica 105
 środek okręgu 98
 środkowa 57

T

tangens 65, 112
 trapez 50, 53
 trójkąt 54, 100
   charakterystyczny 54, 125
   Pascala 45
   prostokątny 105
   równoboczny 103

twierdzenie 24

Bézouta 43
 cosinusów 54, 122
 Fermata 37
 Pitagorasa 100, 105
 sinusów 54, 122

U

układ
   nieoznaczony 39
   oznaczony 39
   równań liniowych 39, 105
   sprzeczny 39
   współrzędnych 46, 117
 ułamek 21, 111
 urna 72

W

wariacje
   bez powtórzeń 69
   z powtórzeniami 69, 70
 wartość
   bezwzględna 21, 32, 33, 35, 95
   dokładna 21
   najmniejsza 12, 31, 41, 42
   największa 12, 31, 41, 42
   przybliżona 21
 warunek
   dostateczny 37
   konieczny 37
 wektor 31
   translacja (przesunięcie) 31, 35
 wielokąt 118
   foremny 48, 118
   wkłęsły 48
   wypukły 48
 wielokrotność 17
 wielomian 43, 103

- dzielenie 44
nierozkładalny 45
pierwiastek 43, 44
rozkładalny 45, 106
wierzchołek 41, 119
współczynnik 39, 113
    kierunkowy 97
współrzędna 36, 40, 41, 89
wyraz wolny 39
wysokość 57, 101
wzór 23, 25, 26
    Brahmagupty 56
    dwumianowy Newtona 45
    Herona 55, 122
    jawny 128
    Picka 56
    rekurencyjny 89
    skróconego mnożenia 45, 102, 123
    Viète'a 42, 103
- Z**
zbiór 12, 42, 69, 107
    część wspólna 77
    dopełnienie 77
    iloczyn 77
    moc 107
    podzbiór 77
    przestrzeń 77
    różnica 77
    suma 77
zdarzenie 68, 107
    elementarne 107
zmienna 101

„Pracuj tak, jakby wszystko zależało od Ciebie.”

św. Augustyn z Hippony (354-430)

PROGRAMTICA

Nauczanie z przygodą

Pozycja pt. „Czego nie znajdziesz w tablicach maturalnych z matematyki?” zawiera kilkadziesiąt mniej znanych i wykorzystywanych zagadnień, niejednokrotnie przewijających się w zadaniach podczas egzaminów dojrzałości z matematyki, a także podczas prac klasowych. Kompendium to może być wykorzystywane przez uczniów szkół średnich uczących się do sprawdzianów, egzaminów, ale również ich nauczycieli, którzy chcieliby lepiej przygotować do nich swoich podopiecznych.

O Autorze

Konstanty Dmochowski jest absolwentem Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Z wykształcenia nauczyciel matematyki oraz informatyki, zawodowo korepetytor i twórca materiałów dydaktycznych. Przygotowuje uczniów do egzaminu maturalnego, jednakże zdarza mu się pomagać także w zakresie analizy matematycznej i metod numerycznych.

ISBN 978-83-966226-2-4

9 788396 622624

 bookplan.pl